

**Τα Πρακτικά του 6ου Συνεδρίου:
«Nέος Παιδαγωγός»
Αθήνα, 11 & 12 Μαΐου 2019**

(εφαρμογή με link)

Επιμέλεια τόμου: Φ. Γούσιας

ISBN: 978-618-82301-5-6

ΑΘΗΝΑ 2019

Προσθετική και αφαιρετική διγλωσσία στο ελληνικό σχολείο

Αρβανίτης Νικόλαος

Εκπαιδευτικός ΠΕ70-ΠΕ02, M.Ed, Ph.D, arvanitis@sch.gr

Περίληψη

Στην παρούσα εργασία παρουσιάζεται η κατάσταση της διγλωσσίας στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, όπως αυτή διαμορφώνεται συγχρονικά, κατά τα τελευταία τριάντα έτη όπου εντοπίζεται η ιστορική πορεία των γλωσσών των μεταναστών πρώτης και δεύτερης γενιάς και η ρύθμιση της σχέσης τους με το εκπαιδευτικό σύστημα. Προσεγγίζοντας το ζήτημα με βάση τις έννοιες της προσθετικής και αφαιρετικής διγλωσσίας, προκύπτει ως αποτέλεσμα πως οι θεσμικές διευθετήσεις σε επίπεδο εκπαιδευτικού συστήματος αλλά και οι πρακτικές των εκπαιδευτικών οδηγούν τους δίγλωσσους μαθητές στην κατεύθυνση της αφαιρετικής διγλωσσίας.

Λέξεις-Κλειδιά: Διγλωσσία, γλωσσική διατήρηση/μετατόπιση, αλληλεξάρτηση γλωσσών

Εισαγωγή

Στην εργασία προσεγγίζεται το θέμα της διγλωσσίας στο ελληνικό σχολείο. Αρχικά προσδιορίζεται το σχολείο ως πεδίο συνάντησης των γλωσσών των μαθητών και στη συνέχεια παρατίθενται οι έννοιες της προσθετικής και αφαιρετικής διγλωσσίας. Ακολούθως παρουσιάζονται οι θεσμικές προβλέψεις και οι υιοθετούμενες πρακτικές των εκπαιδευτικών, που έχουν ως αποτέλεσμα την πορεία προς την αφαιρετική διγλωσσία με στόχο τη μονογλωσσία.

Το σχολείο ως πεδίο συνάντησης γλωσσών

Η παρουσία αλλοδαπών μαθητών στο ελληνικό σχολείο, πέρα από την ανάπτυξη σχέσεων πλειονότητας/μειονότητας μεταξύ της κυρίαρχης-ελληνικής ομάδας και των αλλόγλωσσων στο πεδίο των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων (Σκούρτου, 2001), επέφερε *γλωσσική πολυμορφία* την οποία κλήθηκε να διαχειριστεί το εκπαιδευτικό σύστημα. Στα τελευταία τριάντα έτη, όπου εντοπίζεται η παρουσία των γλωσσών μεταναστών πρώτης και δεύτερης γενιάς και η ρύθμιση της σχέσης τους με την εκπαίδευση, η διγλωσσία των μαθητών άρχισε σταδιακά να αναδεικνύεται και από περιθωριακό ζήτημα να καταλαμβάνει όλο και πιο κεντρική θέση (Σκούρτου, 2002).

Ενώ όμως ο δημόσιος λόγος σχετικά με τη διγλωσσία και τη διαπολιτισμική εκπαίδευση γίνεται όλο και εμφανέστερος, ιδιαίτερα σε ακαδημαϊκό επίπεδο, η διγλωσσία των μαθητών μεταναστευτικής προέλευσης παραμένει σε μεγάλο βαθμό «αόρατη», αφού δεν περιλαμβάνεται στο περιεχόμενο των προγραμμάτων σπουδών και δεν αμφισβητείται η μονογλωσσική εκπαιδευτική ιδεολογία που εδράζει στην *υπόθεση του ελλείμματος* (Gkaintartzi, Kiliari, & Tsokalidou, 2015, p. 60· Gkaintartzi & Tsokalidou,

2011). Βρισκόμαστε λοιπόν στην παρούσα περίοδο στο πεδίο συνύφανσης της *διγλωσσίας* ως κατάστασης και απότοκου της πληθυσμιακής μεταβολής και της *δίγλωσσης εκπαίδευσης* ως αποτελέσματος πολιτικής που θεμελιώνεται σε εμπειρικά δεδομένα και εκπαιδευτικούς παράγοντες (έρευνες) αλλά και σε πολιτικοϊδεολογικούς λόγους (Πανταζής & Σακελλαρίου, 2003).

Διγλωσσία: εννοιολογική οριοθέτηση

Ως «διγλωσσία» ορίζουμε την «εναλλακτική χρήση δύο ή περισσότερων γλωσσών από το ίδιο άτομο» (Σκούρτου, 2001, σ. 179), την οποία οριοθετούμε στο επίπεδο της *διγλωσσικής ικανότητας* και της *δίγλωσσης χρήσης* (Baker, 2001, σ. 59). Το μεν πρώτο προσδιορίζει την ικανότητα σε δυο γλώσσες, ενώ το δεύτερο τα πεδία/χώρους χρήσης (domains) των γλωσσών.

Η προσθετική διγλωσσία χαρακτηρίζει μια κατάσταση όπου το άτομο έχει επάρκεια και στις δύο γλώσσες, Γ1 & Γ2, και τηρεί θετική στάση απέναντι σε αυτές. Κυρίαρχο στοιχείο της θεώρησης αυτής είναι η *αλληλεξάρτηση μεταξύ των γλωσσών* (Cummins, 2003, σ. 135), δηλαδή η παραδοχή ότι πέρα από τις επιφανειακές διαφορές των γλωσσών υπάρχει μια κοινή υποκείμενη νοητική ακαδημαϊκή ικανότητα που καθιστά δυνατή τη μεταφορά δεξιοτήτων από τη μια γλώσσα στην άλλη. Αντιθέτως, η αφαιρετική διγλωσσία χαρακτηρίζει μια κατάσταση όπου η κατάκτηση της Γ2 γίνεται υπό την πίεση αντικατάστασης ή υποβάθμισης της Γ1, με επιπτώσεις στην αυτοαντίληψη του ατόμου όσο και στη γνωστική του ανάπτυξη, λόγω συρρίκνωσης της κοινής υποκείμενης γλωσσικής ικανότητας (Σκούρτου, 2001, σ. 212).

Επιλογές, πρακτικές και αποτελέσματα του ελληνικού σχολείου

Στο χώρο του σχολείου η διγλωσσία ως κατάσταση συνυφαίνεται με τη δίγλωσση εκπαίδευση (Σκούρτου, 2001, σ. 172). Παρά τη διαπολιτισμική ρητορική του νομοθετικού πλαισίου, οι εκπαιδευτικές πολιτικές στην Ελλάδα ήταν και παραμένουν στην κατεύθυνση της αφομοίωσης. Κυριαρχεί η επιβολή μονόγλωσσων προγραμμάτων εκπαίδευσης τύπου *εμβύθισης* (Baker, 2001, σ. 277) για τους μαθητές που έχουν άλλη Γ1 από την ελληνική, ενώ ακόμη και στις περιπτώσεις όπου προβλέπεται η διδασκαλία της μητρικής γλώσσας των μαθητών πρόκειται για μορφή *αφαιρετικής διγλωσσίας* (Roberts, 1995, pp. 371-372) με σκοπό τη μονογλωσσία.

Στο πεδίο των πρακτικών, κυρίαρχη αναδεικνύεται η *στάση* των εκπαιδευτικών απέναντι στη διγλωσσία, καθώς επηρεάζει τις καθημερινές διδακτικές τους επιλογές. Η γλώσσα συνιστά θεμελιακό στοιχείο της εθνότητας η οποία αξιολογείται από τις σχολικές δομές και τους εκπαιδευτικούς, με αποτέλεσμα οι μαθητές να περικλείονται ή να αποκλείονται. Η εθνοτική καταγωγή και η γλώσσα των μαθητών υπόκειται (συνειδητά ή ασυνειδητά) από τους εκπαιδευτικούς σε μια διαδικασία αξιολόγησης που τις περισσότερες φορές παίρνει αρνητική τιμή, ενώ γίνεται θετική μόνο όταν τείνει να ομοιάσει με το «“ελληνικό” εθνοτικό κεφάλαιο» (Μάρκου, 2012, σ. 165). Επίσης, παρά το ότι

η πλειονότητα των εκπαιδευτικών δείχνουν να είναι θετικοί απέναντι στη διατήρηση της Γ1 ως στοιχείου πολιτιστικής κληρονομιάς, εντούτοις δεν την συνδέουν με τη διαδικασία εκμάθησης στο σχολείο, ούτε αναγνωρίζουν το δικό τους ρόλο στη διαδικασία αυτή (Gkaintartzi, Kiliari, & Tsokalidou, 2015, p. 70· Gkaintartzi & Tsokalidou, 2011, p. 598· Tsokalidou, 2005, p. 60).

Ως αποτέλεσμα, προκύπτει μια διαδικασία *γλωσσικής μετατόπισης*, συχνά ως επιλογή της ίδιας της μειονοτικής ομάδας, προκειμένου να επιτευχθεί γρηγορότερα και αποτελεσματικότερα η κοινωνική της ένταξη. Ενώ λοιπόν οι μετανάστες γονείς επιθυμούν τη διατήρηση της εθνικής τους γλώσσας από τα παιδιά τους (Γκαϊνταρτζή & Τσοκαλίδου, 2012, σ. 193), δεν λαμβάνουν δραστικά μέτρα για να τη μεταδώσουν σε αυτά, ιδιαίτερα όταν αναγνωρίζουν πως η καλή γνώση της ελληνικής είναι εφόδιο ανοδικής κοινωνικής κινητικότητας. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα των αλβανοφώνων μεταναστών που «απεξαρτήθηκαν» γρήγορα από τους γλωσσικά συγγενείς τους αρβανιτόφωνους Έλληνες (Σελλά-Μάζη, 2015, σ. 29). Πολλοί αλλοδαποί μαθητές αναγνωρίζουν το στιγματισμένο στάτους της γλώσσας και της εθνικής τους ταυτότητας και για το λόγο αυτό προτιμούν με σαφήνεια τη χρήση της ελληνικής στις μεταξύ τους συναλλαγές (Gogonas, 2009, p. 107). Τέλος, η αδυναμία στήριξης δίγλωσσης εκπαίδευσης ξεπερνά τις ιδεολογικές ή παιδαγωγικές στοχεύσεις και πρέπει να λάβει υπόψη της τους περιορισμούς της υλικοτεχνικής υποδοχής, τους πόρους που μπορούν να διατεθούν και την επάρκεια (επιμόρφωση) των εκπαιδευτικών. Έτσι, ενώ η αναγνώριση της αξίας και η διδασκαλία της Γ1 των μαθητών είναι σημαντική, έχει τεράστιο οικονομικό κόστος και δεν εφαρμόζεται (Paulston, 1992, p. 69).

Συμπέρασμα

Με βάση τα παραπάνω, προκύπτει ως ασφαλές συμπέρασμα πως οι συνθήκες που επικρατούν στην ελληνική κοινωνία και στο σχολείο δεν οδηγούν στην προσθετική διγλωσσία των αλλόγλωσσων μαθητών. Η αφαιρετική διγλωσσία, με στόχο τη μονογλωσσία, προκύπτει ως στόχος του ίδιου του εκπαιδευτικού συστήματος αλλά και ως επιλογή των οικογενειών των μαθητών. Ωστόσο, η κατάσταση αυτή, πέραν των όποιων περιορισμών επιφέρει, δεν πρέπει να εκτιμηθεί μονοδιάστατα, καθώς πέραν των αμιγώς παιδαγωγικών παραμέτρων (γνωστική ανάπτυξη, διαπολιτισμικότητα) σχετίζεται και με μια σειρά από πολιτικές παραμέτρους στο πλαίσιο συγκρότησης του εθνικού κράτους και του διανεμητικού ρόλου του σχολείου, που συχνά παραβλέπονται στα στενά όρια της δίγλωσσης εκπαίδευσης (Γκότοβος, 2003).

Βιβλιογραφικές αναφορές

Baker, C. (2001). *Εισαγωγή στη διγλωσσία και τη δίγλωσση εκπαίδευση*. (Μ. Δαμανάκης, Επιμ., & Α. Αλεξανδροπούλου, Μεταφρ.) Αθήνα: Gutenberg.

Cummins, J. (2003). *Ταυτότητες υπό διαπραγμάτευση: εκπαίδευση με σκοπό την ενδυνάμωση σε μια κοινωνία της ετερότητας* (Β' εκδ.). (Ε. Σκούρτου, Επιμ., & Σ. Αργύρη, Μεταφρ.) Αθήνα: Gutenberg.

Gkaintartzi, A., & Tsokalidou, R. (2011). "She is a very good child but she doesn't speak": The invisibility of children's bilingualism and teacher ideology. *Journal of Pragmatics*, 43(2), 588-601. doi:10.1016/j.pragma.2010.09.014

Gkaintartzi, A., Kiliari, A., & Tsokalidou, R. (2015). "Invisible" bilingualism - "invisible" language ideologies: Greek teachers' attitudes towards immigrant pupils' heritage languages. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 18(1), 60-72. doi:10.1080/13670050.2013.877418

Gogonas, N. (2009). Language shift in second generation Albanian immigrants in Greece. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 30(2), 95-110. doi:10.1080/01434630802307908

Paulston, C. (1992). Linguistic minorities and language policies: four case studies. In W. Face, K. Jaspaert, & S. Kroon (Eds.), *Maintenance and loss of minority languages* (pp. 56-79). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins B.V.

Roberts, C. A. (1995). Bilingual education program models: a framework for understanding. *The Bilingual Research Journal*, 19(3-4), 369-378.

Γκαϊνταρτζή, Α., & Τσοκαλίδου, Ρ. (2012). Μετανάστες γονείς: διεκδικητές ή όχι της γλωσσικής διατήρησης;. *Πρακτικά Ιου διεθνούς συνεδρίου "Σταυροδρόμι γλωσσών & πολιτισμών: μαθαίνοντας εκτός σχολείου"* (σσ. 187-195). Θεσσαλονίκη: Πούδρομο-Παιδαγωγική Σχολή ΑΠΘ.

Γκότοβος, Α. Ε. (2003). *Εκπαίδευση και ετερότητα: Ζητήματα διαπολιτισμικής παιδαγωγικής*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Μάρκου, Ε. (2012). Ζυγίζοντας τις εθνότητες: ιεραρχήσεις καταγωγών, γλωσσών και εξωτερικών χαρακτηριστικών στο ελληνικό σχολείο. Στο Γ. Ανδρουλάκης, Σ. Μητακίδου, & Ρ. Τσοκαλίδου (Επιμ.), *Πρακτικά Ιου διεθνούς συνεδρίου "Σταυροδρόμι γλωσσών & πολιτισμών: μαθαίνοντας εκτός σχολείου"* (σσ. 151-169). Θεσσαλονίκη: Πούδρομο- Παιδαγωγική Σχολή ΑΠΘ.

Πανταζής, Σ., & Σακελλαρίου, Μ. (2003). Μια επίκαιρη συζήτηση για την εκπαιδευτική πολιτική της διγλωσσίας. *Επιστημονική Επετηρίδα Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*, 2, 159-169.

Σελλά-Μάζη, Ε. (2015). Η διγλωσσία στην Ελλάδα. Στο *Διγλωσσία και διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας* (σσ. 20-69). Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο στο <http://hdl.handle.net/11419/6346>.

Σκούρτου, Ε. (2001). Διγλωσσία, διδασκαλία δεύτερης γλώσσας. Στο Β. Ρήγα (Επιμ.), *Εκπαίδευση: πολιτισμικές διαφορές και κοινωνικές ανισότητες* (Τόμ. Α', σσ. 167-282). Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Σκούρτου, Ε. (2002). Δίγλωσσοι μαθητές στο ελληνικό σχολείο. *Επιστήμες της Αγωγής* (Θεματικό Τεύχος 2002), 11-20.